

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ
АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ НАСИЛЛЮ В ОСВІТНІХ
ЗАКЛАДАХ**

*Матеріали
IV Всеукраїнського форуму
24 березня 2023 року*

Дніпро
2023

УДК 316.6:34+364.632

С-69

Рекомендовано до друку Вченою Радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» (протокол № 8 від 27.04.2023).

С-69 Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах: матер. IV Всеукр. форуму (Дніпро, 24 берез. 2023 р.). Дніпро : ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». 148 с.

Вміщено матеріали IV Всеукраїнського форуму, в якому взяли участь вчителі загальноосвітніх шкіл, науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти, юристи, психологи, соціологи, вихователі таких міст України, як: Дніпро, Одеса, Северодонецьк, Луцьк, Іспанія, Німеччина. Тематика статей охоплює актуальні питання щодо протидії насиллю в освітніх закладах.

Матеріали форуму надруковані в авторській редакції.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Кириченко Олег Вікторович – доктор юридичних наук, доцент, ректор Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Алфьорова Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, проректор Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Пріснякова Людмила Макарівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Скок Олександра Сергіївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Крашеніннікова Тетяна Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної коумнікації та соціально-гуманітарних дисциплін Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

Мірошник Андрій Дмитрович – провідний фахівець відділу організації наукової роботи, міжнародних зв'язків та академічної мобільності

© ВВПЗ ДГУ, 2023

© Автори, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	7
НАПРЯМОК: ПСИХОЛОГІЧНИЙ	
Агарков О.А. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	8
Алещенко О.В. ПРИХОВАНА АГРЕСІЯ.....	11
Варакута М.Л. МОБІНГ ЯК КОЛЕКТИВНЕ ЗНУЩАННЯ.....	15
Гарькавець С.О., Сібіркіна В.В. ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ НАСИЛЛЯ.....	19
Daniel Shvaука, Корсунська В.В. ЗАПИТ НАШИХ ІСТИН. СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД.....	24
Крашеніннікова Т.В. ПОЛІТИЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ НАСЕЛЕННЯМ ЗА ДОМОМОГОЮ МОВНИХ ЗАСОБІВ.....	29
Липовська Н.А. УПРАВЛІНСЬКА ГОТОВНІСТЬ ДО ПРОТИДІЇ ПСИХОЛОГІЧНОМУ НАСИЛЬСТВУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	34
Лосієвська О.Г., Мороз В.А., Гончарова Н.Ю. РОЗВИТОК КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	37
Лосієвська О.Г., Мальнев А.С., Коверга В.П. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ.....	43
Михайлюта В.В. НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ З ПРОЯВАМИ ПОРУШЕНЬ ПСИХІЧНОЇ СФЕРИ: УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ.....	48

Моїсєєва Л.В. МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я.....	51
Негодченко О.П. НАСИЛЛЯ В КУЛЬТУРНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОСТОРИ.....	55
Остренко С.А. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	58
Пашко А.О. ТЕРОРИЗМ – ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ МЕТОД УПРАВЛІННЯ ПОВЕДІНКОЮ НАСЕЛЕННЯ.....	63
Потапюк Л. М., Коляда В. Р. ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ.....	65
Пріснякова Л.М. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ.....	71
Савченкова М.В. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	76
Самойлов О.Є. ДО ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З НАСИЛЬСТВОМ.....	80
Сахарова К.О. ВПЛИВ МОБІНГУ ТА БОССІНГУ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ПРАЦІВНИКА.....	85
Сахарова К.О., Маркіяненко М.Є. НЕДОЛІКИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	90
Сахарова К.О., Підпригора І. А. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ПРОБЛЕМОЮ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	94

Сергєєв С.Ю. ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОЇ РЕКРЕАЦІЇ.....	98
Сергієні О.В., Горіна О.Т. СТРУКТУРА РОЛЬОВОГО РОЗПОДІЛУ УЧАСНИКІВ БУЛІНГУ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ.....	101
Степанченко О.М. ПРОФІЛАКТИКА ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В АРМІЇ США: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	105
Тарасевич І.Ю. ІНДИВІДУАЛЬНО ТИПОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІКТИМОГЕННОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	109
Туз С.С. ЗАПОБІГАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОМУ СТРЕСОВОМУ РОЗЛАДУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	114
Фаст Д.Є. ЗАПОБІГАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОМУ СТРЕСОВОМУ РОЗЛАДУ: ДОСВІД МІЛІТАРНОЇ СЛУЖБИ США.....	118
Хожило І.І. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДХОДІВ ДО ВИБОРУ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	123
Шевченко О.С. ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА.....	126
Шевченко С.О. ЗАПОБІГАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОМУ НАСИЛЬСТВУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	130
НАПРЯМОК: ПРАВОВИЙ	
Гладков К.Ю. ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ РЕАГУВАННЯ НА ВИПАДКИ БУЛІНГУ (ЦЬКУВАННЯ) В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	135

Лежнєва Т.М.

ТРУДО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ.....139

Скок О.С.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ
ЗА ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ЖИТТЯ
ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ.....145

Черноп'ятов С.В.

ДО ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ
ОСВІТНЬОГО ОМБУДСМЕНА У ЦИВІЛІСТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ.....148

Кримінальна відповідальність як найсуворіший вид відповідальності за мету ставить не тільки кару особи, а також її виправлення та запобігання вчиненню нових кримінально караних діянь як засудженим, так і іншими особами. Кількісні показники окремих кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, вчинених здобувачами освіти, вказують на необхідність проведення заходів, спрямованих на запобігання злочинності та подолання даної проблеми.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за грудень 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення 20.03.2023).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2021 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 20.03.2023).
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 20.03.2023).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 20.03.2023).

Черноп'ятов Станіслав Володимирович
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету*

**ДО ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ
ОСВІТНЬОГО ОМБУДСМЕНА У ЦИВІЛІСТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ**

1. Інститут освітнього омбудсмена започаткований Законом України «Про освіту» [1] (далі – **Закон**) (ст. 73) та деталізований постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання освітнього омбудсмена» від

06.06.2018 № 491 [2] (далі – **Постанова № 491**), якою, зокрема, затверджено Положення про освітнього омбудсмена (далі – **Положення № 491**) та Порядок та умови звернення до освітнього омбудсмена (далі – **Порядок та умови № 491**).

Як посадова особа (ч. 2 ст. 73 **Закону**), наділена публічно-владними управлінськими функціями та повноваженнями, освітній омбудсмен є суб'єктом владних повноважень та має відповідну процесуальну правосуб'єктність у межах адміністративного судочинства.

Служба освітнього омбудсмена як юридична особа, яка здійснює забезпечення діяльності освітнього омбудсмена (ч. 5 ст. 73 **Закону**, п. 2 **Постанови № 491**, п.п. 13-23 **Положення № 491**) також має відповідний своєму юридичному статусу обсяг правосуб'єктності у межах цивільного, господарського та адміністративного судочинства.

Однак законодавством також зроблена спроба надати освітньому омбудсмену спеціальної процесуальної правосуб'єктності, а саме правової можливості діяти в процесуальних відносинах в інтересах інших осіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 73 **Закону**, метою діяльності освітнього омбудсмена є забезпечення належних умов для реалізації права особи на освіту в системі освіти. Пункт 8 **Положення № 491** деталізує таку мету у завданнях освітнього омбудсмена, якими є: 1) сприяння реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення права людини на здобуття якісної та доступної освіти; 2) здійснення заходів щодо додержання законодавства про освіту; 3) вжиття заходів для забезпечення належних умов для рівного доступу до здобуття освіти; 4) сприяння впровадженню інклюзивної форми навчання; 5) сприяння виконанню Україною міжнародних зобов'язань щодо додержання в Україні прав людини на освіту; 6) співпраця та взаємодія з МОН та іншими центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти всіх рівнів незалежно від форми власності та підпорядкування, органами управління освітою,

правоохоронними органами, міжнародними організаціями, неурядовими громадськими організаціями з питань, що належать до його компетенції.

Для досягнення вказаної мети та виконання вказаних завдань освітній омбудсмен наділений низкою повноважень, серед яких абз. 11 ч. 4 ст. 73 **Закону** та підп. 7 п. 9 **Положення № 491** передбачає право «представляти інтереси особи у суді».

Порядок та умови № 491 передбачають, що «освітній омбудсмен протягом п'яти робочих днів після прийняття рішення про обґрунтованість скарги вживає таких заходів до поновлення та захисту порушених прав заявників: [...] представляє інтереси заявника у суді» (п. 20). Тобто, повноваження «представляти інтереси особи у суді» розглядається правотворцем саме як захід поновлення та захисту порушених прав заявника. Під заявниками тут розуміються здобувачі освіти, їх батьки, законні представники, педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники, які звертаються до освітнього омбудсмена із скаргами про порушення прав у сфері освіти (див. п.п. 3, 5 **Порядку та умов № 491**).

Жодних інших правил щодо реалізації освітнім омбудсменом обговорюваного повноваження не передбачено. Зокрема, жодних змін не внесено до процесуальних кодексів.

2. За відомостями сервісу «Інформація щодо стану розгляду справ» офіційного веб-порталу Судова влада України [3] та Єдиного державного реєстру судових рішень [4], за весь час існування інституту освітнього омбудсмена (фактично з серпня 2019 року по березень 2023 року) освітній омбудсмен був учасником справи у 6 судових справах. В усіх випадках освітній омбудсмен мав процесуальний статус третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача. Єдина опублікована наразі щорічна доповідь освітнього омбудсмена [5] не висвітлює відповідну діяльність та питання її правового чи іншого забезпечення.

Тобто, наразі не відомо про жоден випадок реалізації освітнім омбудсменом повноваження «представляти інтереси особи у суді». Основними причинами цього, на нашу думку є наступні.

3. По-перше, нормативне забезпечення реалізації цього повноваження є недостатнім. Передусім не визначеним є навіть сам зміст цього повноваження, який мався на увазі законодавцем. Буквальне тлумачення слів «представляти інтереси особи у суді» призводить до висновку, що мається на увазі здійснення процесуального представництва. Системне ж тлумачення цього повноваження у сукупності із іншими повноваженнями, метою та завданнями освітнього омбудсмена, призводить до висновку, що, вірогідно, законодавець бажав надати освітньому омбудсмену повноваження ініціювати судові процеси в інтересах інших осіб та брати в них відповідну участь. Першому тлумаченню відповідає процесуальна фігура представника; другому – особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Відповідне правове регулювання процесуальної діяльності та статусу цих суб'єктів процесу в межах цивілістичних типів судочинства (цивільного, господарського та адміністративного) є достатньо уніфікованим, тому надалі розглядатимемо його на прикладі цивільного процесу.

Аналіз статей 58–64 Цивільного процесуального кодексу України [6] свідчить про наступне.

Виділяється три види представництва:

1) самопредставництво. Окрім випадків особистої участі учасника справи - фізичної особи у судовому процесі, яке по суті не передбачає саме по собі представництва, само представництвом є: а) представництво учасника справи - юридичної особи її керівником, членом виконавчого органу, іншою особою, яка уповноважена діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору; б) участь у справі Держави, АРК, територіальної громади через відповідний орган державної влади, орган влади АРК, орган місцевого самоврядування, які, в свою чергу, можуть брати участь у справі шляхом само представництва (див. п. «а» вище);

2) законне представництво – представництво малолітніх та неповнолітніх осіб, недієдатних фізичних осіб та осіб, осіб, цивільна дієдатність яких обмежена, відповідно їх батьками, усиновлювачами, опікунами, піклувальниками чи іншими особами, визначеними законами;

3) договірне представництво – засноване, як правило, на договорі представництво учасників справи адвокатом, а в окремих випадках – особа, яка досягла вісімнадцяти років та має цивільну процесуальну дієдатність.

Гіпотетичне представництво освітнім омбудсменом не вкладається у жоден із видів представництва, яке передбачене процесуальним правом. В тому числі його не можна кваліфікувати як законне представництво, оскільки: (1) не всі суб'єкти освітніх прав, суб'єкти освітнього процесу, суб'єкти звернення до освітнього омбудсмена можуть бути представлені законним представником; (2) законне представництво зумовлено недостатньою процесуальною правосуб'єктністю особи, яку представляють, а не особливим характером правовідносин, що є предметом спору; має загальний характер, застосовуючись незалежно від галузевої належності предмета спору. Компетенція ж освітнього омбудсмена якраз має галузеву визначеність, тобто стосується прав саме у сфері освіти.

Що ж стосується органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (далі – **Органи та особи**), то ч. 1 ст. 56 ЦПК України передбачає, що «у випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах. При цьому органи державної влади, органи місцевого самоврядування повинні надати суду документи, що підтверджують наявність передбачених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб».

Звідси випливає дві важливі ознаки процесуальної правосуб'єктності **Органів та осіб**:

1) основою їх процесуальних повноважень є звертатися до суду із заявами, що ініціюють процес, та брати участь у відповідних справах;

2) повноваження **Органів та осіб** мають бути передбачені законом;

Законом не передбачено (принаймні у явний та однозначний спосіб) право освітнього омбудсмена ініціювати судовий процес та брати участь у відповідних справах в інтересах інших осіб. Це повноваження не можна вивести розширеним тлумаченням із повноваження «представляти інтереси особи у суді», оскільки таке тлумачення суперечило б принципу верховенства права (і його складовій – принципу правової визначеності) та спеціально-дозвільному режиму правового регулювання, який встановлений Конституцією України [7] (ч. 2 ст. 19).

ЦПК України містять окремі норми щодо процесуальної правосуб'єктності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурора та НАЗК як **Органів та осіб**.

Таким чином, недостатність правового регулювання зумовлює неможливість виконання освітнім омбудсменом його повноваження «представляти інтереси особи у суді». Його недостатньо навіть для встановлення дійсного змісту такого повноваження.

4. По-друге, рівень інституціалізації та забезпечення діяльності освітнього омбудсмена вочевидь є недостатнім для масової та системної реалізації ним обговорюваного повноваження.

Гранична чисельність працівників Служби освітнього омбудсмена встановлена у кількості 15 одиниць (п. 2 **Постанови № 491**). Як зазначається в щорічній доповіді освітнього омбудсмена за 2020 рік, однією з проблем реалізації його повноважень є «обмеженість кадрового ресурсу [...] чисельність [...] працівників становить 15 осіб, серед них – п'ять у юридичному відділі. А кількість звернень постійно зростає – станом на 31.12.2020 р. їх було зареєстровано близько трьох тисяч» [5, с. 11].

Для порівняння – гранична чисельність працівників секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови складає 50 осіб (п. 2 Постанови КМУ «Деякі питання Уповноваженого із захисту державної мови» [8]).

5. Висновок. Вирішення порушеної проблеми вбачається у наступних кроках. По-перше, необхідно визначитися із необхідністю збереження розглядуваного повноваження та модальністю його реалізації. По-друге, уточнити зміст цього повноваження, виклавши відповідні норми у **Законі, Постанові № 491**. Доповнити процесуальні кодекси необхідними процесуальними нормами. За взірець може бути взяте правове регулювання процесуальної правосуб'єктності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. По-третє, забезпечити інституційну, організаційну, кадрову та фінансову спроможність освітнього омбудсмена та його Служби для реалізації розглядуваного повноваження.

Список використаних джерел:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.03.2023)
2. Деякі питання освітнього омбудсмена : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 р. № 491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-%D0%BF> (дата звернення: 25.03.2023)
3. Судова влада України : офіційний веб-портал. URL: <https://court.gov.ua/> (дата звернення: 10.03.2023)
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 11.03.2023)
5. Дотримання прав в освіті – 2020. Перша щорічна доповідь освітнього омбудсмена. Київ: Служба освітнього омбудсмена, 2021. 120 с. URL: <https://eo.gov.ua/osvitniy-ombudsmen-ukrayiny/dopovid-osvitnoho-ombudsmena-dotrymannia-prav-v-osviti-2020/> (дата звернення: 25.03.2023)

6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 14.03.2023)

7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.03.2023)

8. Деякі питання Уповноваженого із захисту державної мови : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 530. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2020-%D0%BF> (дата звернення: 13.03.2023)